

ПОЗАБАЛАНСОВИЙ ОБЛІК У СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВА

© Бачинський В.І., Білинська Н.Є., 2012

Розглянуто суть інформаційної системи підприємства; охарактеризовано порядок формування, вимоги щодо облікової інформації та її місце в управлінні; досліджено зміст, важливість відомостей, що розкриваються на позабалансових рахунках та їх розширення відповідно до сучасних потреб користувачів.

Ключові слова: інформація, управління підприємством, інформаційна система підприємства, інформація бухгалтерського обліку, інформація позабалансового обліку.

OFF-BALANCE ACCOUNTING IN THE ENTERPRISE MODERN INFORMATION SYSTEM

© Bachynskij V., Bilynska N.Ye., 2012

The article considers the core issues of the enterprise information system, describes the order of its formation and the requirements necessary for the accounting information as well as its place in the management process. The article also investigates the content and the importance of the information revealed in the off-balance sheet accounts and their supplementing in accordance with the contemporary needs of the users.

Key words: information, enterprise management, enterprise information system, accounting information, off-balance accounting information.

Постановка проблеми

Інформація є стержнем управління. Дослідження її сутності, порядку формування та вимог щодо представлення сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень, робить інформацію корисною. Основним джерелом достовірної і неупередженої інформації про господарську діяльність підприємства є бухгалтерський облік. Факти господарського життя знаходять своє відображення в системі бухгалтерських рахунків. Особливим класом Плану рахунків бухгалтерського обліку є позабалансові рахунки. Багато бухгалтерів не приділяють належної уваги цим рахункам, вважаючи їх другосортними і необов'язковими до використання. Таке недооцінювання значення позабалансового обліку у формуванні сучасної інформаційної системи підприємства знижує її можливості і корисність, адже операції відображені на позабалансових рахунках можуть у майбутньому спричинити зміни в балансових активах і пасивах та у доходах і витратах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням значення бухгалтерської інформації присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, Я.Г. Берсуцького, І.О. Бланка, Ф.Ф. Бутинця, О.С. Височана, С.Ф. Голова, А.Г. Загороднього, М.Ф. Кропивко, В.Г. Лінника, Я.В. Меха, В.Ф. Палія, М.С. Пушкаря, Я.В. Соколова, С.В. Сопка, Л.О. Терещенко, Г.В. Федорової, П.Я. Хомина, В.Д. Шквіра та інших. Дослідники визнали, що інформаційний аспект управління пов'язаний з вивченням та аналізом інформаційних потоків, які у взаємозв'язку з іншими науковими практичними засобами сприяють поглибленому розумінню та оптимізації господарської діяльності, прийняттю виважених і ефективних рішень. Останнім часом все

частіше у наукових дослідженнях і публікаціях автори розглядають позабалансовий облік як джерело важливої управлінської інформації.

Постановка цілей

Метою написання статті є дослідження значення і місця позабалансового обліку в інформаційній системі підприємства. Відповідно до мети у статті поставлено такі завдання: розглянути суть інформаційної системи підприємства; охарактеризувати порядок формування, вимоги до облікової інформації та її місце в управлінні; дослідити зміст, важливість відомостей, що розкриваються на позабалансових рахунках та окреслити напрями розширення інформаційних можливостей позабалансового обліку.

Виклад основного матеріалу

Підприємство – це організаційно відокремлена і економічно самостійна ланка виробничої сфери народного господарства, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг. Головне завдання підприємства полягає в задоволенні потреб ринку в його продукції або послуг з метою одержання прибутку [1, с. 16]. Діяльність підприємства потребує координації (управління) для органічного поєднання між собою матеріально-технічної бази, виробничих та інші складових виробничого процесу, інтересів учасників і держави та їх фінансових можливостей. Управління – це складний специфічний процес, головним елементом і рушійною силою якого є інтереси людей: тих, котрі здійснюють цей процес, і тих, на кого він спрямований [2, с. 81]. Можна зазначити, що управлінська діяльність на підприємстві спрямована, насамперед, на здійснення мети діяльності підприємства, виконання завдань, що виникають під час руху до мети, реалізацію функцій підприємства і його зобов'язань перед власниками, інвесторами, працівниками, покупцями, постачальниками, банками, страховими компаніями, державою та іншими учасниками ринку.

Безпосереднім предметом управління підприємством є його виробничо-господарська діяльність, яка утворює складну і взаємопов'язану систему, що залежить як від зовнішнього середовища, котре оточує підприємство, так і від внутрішніх факторів його функціонування. Важливими складовими, управління є ресурси, капітал, доходи і витрати та безпосередньо управлінська діяльність. Управління є надзвичайно складним процесом і передбачає виконання таких основних етапів:

- 1) підбір та формалізація інформації про об'єкт управління;
- 2) аналіз цієї інформації;
- 3) прийняття рішення, яке базується на опрацьованій інформації та теоретичних і практичних знаннях, вміннях і навичках працівників.

Для ефективного управління підприємством і усіма його підрозділами необхідна своєчасна і достовірна інформація. Основним засобом нагромадження інформації, необхідної для регулювання виробничо-господарського процесу є бухгалтерський облік.

Під інформацією розуміють сукупність відомостей, знань про певні події, повідомлення про те, що дає можливість дослідити, вивчити й управляти питаннями господарського або суспільного життя [3, с. 12]. Дані стають інформацією тільки тоді, коли користувач задовольняє свої інформаційні потреби для прийняття управлінських рішень [4, с. 15].

Як стверджує професор Я.В. Соколов: “главное в любой информации – ее значимость. Груды чисел, если они не ведут к решениям, – бессмысленная затрата сил и средств. Чтобы управлять, нужно фиксировать в отчетности только то, что влияет или может повлиять на решение пользователя” [5, с. 137].

Рішення – це вибір одного із можливих альтернативних варіантів, спрямованого на досягнення поставленої мети. Управлінські рішення бувають організаційні, економічні, технічні, соціальні тощо, вони приймаються на різних рівнях управління, і кожна група користувачів інформації переслідує свої конкретні цілі. Прийняття рішення кожним користувачем залежить від інформації, яка сформується під час бухгалтерського обліку. Сьогодні бухгалтерський облік – це система безперервного, суцільного і взаємозв'язаного спостереження за створенням суспільного продукту і пов'язаними з ним процесами обміну, розподілу та перерозподілу, за наявністю і рухом майна конкретного господарства, його правових відносин з метою одержання інформації, її

систематизації для управління діяльності господарства будь-якого масштабу та рівня. Бухгалтерський облік став складовою управлінської системи світової економіки. Без нього неможливе управління будь-якою ланкою економіки світу [6, с. 8]. На думку вченого, найважливішими функціями бухгалтерського обліку в управлінні є: інформаційна, контрольна, аналітична та оцінювальна. Суть інформаційної функції полягає у забезпеченні користувачів даними бухгалтерського обліку, які їм потрібні для прийняття відповідних рішень. Контрольна функція проявляє себе як можливість виконувати за даними бухгалтерського обліку перевірку раніше прийнятих управлінських рішень господарського характеру, їх виконання. Аналітична функція полягає в тому, що процес бухгалтерського обліку пов'язаний безпосередньо з виконанням функцій аналізу: виявлення відхилень, їх причин, ініціаторів, виконавців тощо. Оцінювальна функція – це можливість за даними бухгалтерського обліку, контролю та аналізу оцінити роботу виконавців, визначити фінансовий стан підприємства, оцінити дохідність, рентабельність тощо.

Враховуючи викладений вище матеріал, відобразимо схему руху інформації під час управління (рис. 1).

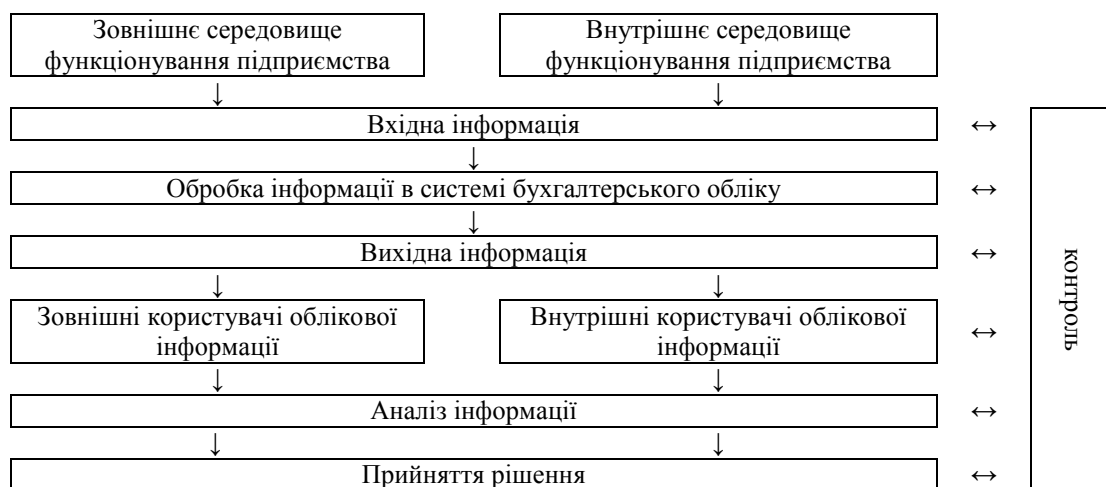

Рис. 1. Схема руху облікової інформації в управлінні

Як бачимо, бухгалтерський облік є інструментом, який впорядковує інформацію і робить її придатною для аналізу і прийняття рішень. Основою інформації, що використовується в управлінні підприємством, є інформація сформована саме в бухгалтерському обліку, який сьогодні є однією із головних умов, що визначають ефективність процесу управління. На інформації, яка міститься в документах бухгалтерського обліку, базується розробка та планування мікро- і макроекономічних показників. Невід’ємною складовою кожного етапу управління є контроль. “Контроль – це система, пов’язана сукупність елементів, якою пронизуються явища та процеси, що мають місце в суспільно-господарському бутті” [7, с. 5].

Вищенаведений рух інформації можемо охарактеризувати як інформаційний процес, метою якого є формування інформаційної системи підприємства. Система – це сукупність взаємозв’язаних між собою та із зовнішнім середовищем елементів або частин, функціонування яких спрямовано на отримання конкретного результату. [8, с. 180]. Отже, інформаційна система – це організований набір елементів, що збирає, обробляє, передає та зберігає інформацію та характеризується поняттями цілісності та єдності.

У сучасних умовах господарювання зростають вимоги до інформаційного забезпечення як складової частини управління, а це потребує якісно нового теоретичного осмислення значення бухгалтерського обліку в інформаційній системі підприємства. Актуальним є перехід від традиційної пасивної констатації фактів господарського життя до активних, ефективно функціонуючих методів нагромадження інформації, розширення об’єктів обліку та їх якісних характеристик.

На думку Г.В. Федорової, сучасна система управління підприємством, організацією, фірмою є доволі складною інформаційною системою. Це пов'язане, насамперед, з обсягами зовнішніх і внутрішніх інформаційних потоків, різноманітністю видів інформації, яка циркулює в системі управління [9, с. 3]. Системний підхід до процесу управління як практичної діяльності передбачає створення умов, розподіл завдань, налаштування взаємозв'язків для досягнення поставленої мети.

Будь-який процес передбачає певні процедури. У загальному розумінні процедура – це офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь [10, с. 508]. Процес бухгалтерського обліку, а відповідно і позабалансового, згідно із ст. 1 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” можна представити як сукупність послідовних і взаємозалежних процедур: виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам. Вказані процедури здійснюються у межах принципів: обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування і відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичної собівартості, періодичності та з використанням елементів методу бухгалтерського обліку: документації, інвентаризації, рахунків, подвійного запису, оцінки, калькуляції, балансу, звітності.

Модель облікового процесу відображена на рис. 2.

Рис. 2. Модель облікового процесу

Як стверджують Сідней Дж. Грей та Белверд Е. Нідлз, управлінська інформаційна система складається з взаємопов'язаних підсистем, які надають інформацію, необхідну для ведення бізнесу. Бухгалтерська інформаційна система є найважливішою підсистемою, тому що вона має провідне значення в управлінні потоком економічної інформації у всі підрозділи бізнесу, а також зацікавленим особам поза бізнесом [11, с. 6].

Важливою вимогою щодо інформації є її якість, тобто ефективність використання для задоволення потреб управління. У Концептуальній основі підготовки і подання фінансової звітності за міжнародними стандартами вказано, що відповідність інформації якісним характеристикам робить її корисною для користувачів. Цей документ вказує, що інформація, яка наводиться у фінансовій звітності, має бути зрозумілою, доречною, достовірною та зіставною.

Зрозумілість означає, що користувачі, які мають відповідні знання з бізнесу, економічної діяльності та бухгалтерського обліку можуть вивчати інформацію з достатньою ретельністю. Але це не означає, що інформація про складні поняття, які мають бути включені до фінансових звітів у

зв'язку з їх доречністю для прийняття економічних рішень користувачами, не повинна вилучатися тільки на тій підставі, що певним користувачам буде важко її зрозуміти.

Інформація є доречною, якщо вона впливає на економічні рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, теперішніх чи майбутніх подій або допомагає підтвердити чи скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому. На доречність інформації впливають її характер та істотність. Інформація є істотною, якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів.

Інформація є достовірною, коли вона вільна від істотних помилок та упередженості і відображає реальний стан справ. Щоб бути достовірною, інформація має правдиво відображати операції чи події, які вона розкриває, бути нейтральною, тобто вільною від упередженості, повною в межах істотності та витрат, пов'язаних з її отриманням. Для того, щоб інформація правдиво відображала факти господарського життя, їх потрібно розкривати, враховуючи сутність та економічну реальність, а не лише юридичну форму. Важливою умовою високої якості інформації є досягнення оптимального співвідношення між доречністю та достовірністю, тут, передусім, треба керуватися необхідністю задовольняти потреби користувачів, які приймають економічні рішення.

Зіставність інформації дає змогу порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди для того, щоб визначити тенденції у його фінансовому стані та результатах діяльності, порівнювати фінансові звіти різних підприємств, щоб оцінити їх відносний фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані. Для цього вимір та відображення подібних операцій чи подій має виконуватися послідовно в межах підприємства в різні проміжки часу, а підхід повинен бути послідовним для різних підприємств.

Важливою вимогою до подання фінансової інформації є збалансованість її якісних характеристик, а наслідком їх дотримання є правдиве та неупереджене подання інформації користувачам.

Поняття якості інформації досліджували вітчизняні науковці В.Д. Шквір, А.Г. Загородній та О.С. Височан. На їх думку, “можливість і ефективність використання інформації для управління зумовлена такими її споживчими показниками якості, як репрезентативність, змістовність, повнота, доступність, актуальність, стійкість, точність, достовірність і цінність” [12, с. 30]. Цінність інформації розглядається як комплексний показник її якості.

І.О. Бланк виділяє такі вимоги до інформації, яка входить в інформаційну систему фінансового менеджменту: значимість, повнота, доречність, своєчасність, зрозумілість, релевантність, зіставність, ефективність [13].

У ринкових умовах господарювання інформація бухгалтерського обліку стала цінним ресурсом для здійснення управління, вона здатна приносити гроші (прибутки).

Вітчизняне законодавство з бухгалтерського обліку виділяє такі вимоги до інформації, як істотність, повнота, правдивість, неупередженість, дохідливість, однозначність тлумачення, доречність, достовірність, зіставність [14, 15].

Істотність інформації в Україні визначається відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства, передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни.

Позабалансовий облік є важливим елементом інформаційної системи бухгалтерського обліку на підприємстві, який повинен забезпечити керівництво інформацією про цінності, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні чи зберіганні; умовні права і зобов'язання підприємства; списані активи; об'єкти операційного контролю.

Важливим кроком до розширення інформаційних можливостей облікової системи може стати відображення в позабалансовому обліку нефінансових показників: ступінь задоволення клієнтів (споживчий капітал), потенційні можливості навчання і розвитку персоналу (людський капітал) та інформації про перебіг процесів оптимізації діяльності (структурний капітал), що допоможе подати керівництву важливу інформацію для стратегічного управління ресурсним потенціалом підприємства. Запропоновані показники мають забезпечити вимоги різних користувачів, зокрема, інформація щодо відносин з клієнтами дає змогу користувачам інформації оцінити імідж підприємства, його соціальну спрямованість та економічну успішність, готовність до взаємовигідної співпраці;

інформація щодо внутрішніх бізнес-процесів є важливою для користувачів з погляду оцінки стратегії розвитку діяльності підприємства; інформація щодо людського капіталу дозволяє користувачам оцінити стан персоналу підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу.

Сутність інформації, що розкривається на позабалансових рахунках, із врахуванням запропонованих змін та її користувачі відображені у таблиці.

Інформативність даних позабалансового обліку

№ з/п	Об'єкти позабалансового обліку	Інформація, що розкривається	Користувачі (суб'єкти, що приймають рішення)
1 2		3	4
1.	Цінності, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його користуванні, розпорядженні чи зберіганні	Орендовані необоротні активи, матеріальні цінності на відповідальному зберіганні, переробці, комісії, монтажі, довірителя	Власники підприємства та управлінський персонал; керівники підрозділів підприємства, виробничі менеджери
2.	Умовні права і зобов'язання підприємства	Застави, гарантії, права і зобов'язання по укладених контрактах, непередбачені активи і зобов'язання	Власники підприємства та управлінський персонал; керівники підрозділів підприємства, працівники, дійсні і потенційні інвестори, банки та кредитні установи, постачальники та ін. кредитори
3.	Списані активи	Нестачі цінностей за умови нествановлених винуватців, списана з балансу дебіторська заборгованість, списані активи у використанні	Власники підприємства та управлінський персонал; керівники підрозділів підприємства
4.	Об'єкти операційного контролю	Бланки суворого обліку та звітності згідно з переліком відповідних нормативно-правових актів (документи, що засвідчують подію, право, освіту, трудовий стаж; проїзні документи тощо), амортизаційні відрахування	Управлінський персонал, керівники підрозділів підприємства
5.	Нефінансові (потенційні) показники	Відповідно до розробленої і впровадженої системи ключових показників підприємства (ступінь задоволення клієнтів, внутрішні бізнес-процеси, потенційні можливості навчання і розвитку персоналу тощо)	Власники підприємства та управлінський персонал; керівники підрозділів підприємства, менеджери різних напрямків діяльності (фінансові, виробничі, з маркетингу) працівники, дійсні і потенційні інвестори, банки та кредитні установи, ін. кредитори, клієнти

Наявність різних груп користувачів інформації, що відображається на позабалансових рахунках, дає можливість стверджувати, що позабалансовий облік є важливою і невід'ємною складовою сучасної інформаційної системи підприємства.

Висновки

Дослідивши суть інформаційної системи підприємства та значення і місця в ній позабалансового обліку, можемо зробити такі висновки.

Сучасна інформаційна система підприємства характеризується динамічністю і постійним зростанням вимог щодо її якості та наповнення. Основним засобом накопичення інформації, необхідної для регулювання виробничо-господарського процесу, є бухгалтерський облік. Внесення адекватних ринковим умовам і оперативних змін в інформаційну систему бухгалтерського обліку забезпечить зростання її значення в управлінні виробничо-фінансовою діяльністю.

Позабалансовий облік є частиною загальної інформаційної системи підприємства, за допомогою якої дані з первинних документів перетворюються в оброблену інформацію для управління. Важливим кроком до розширення інформаційних можливостей облікової системи може стати відображення на позабалансових рахунках споживчого, людського та структурного капіталу.

Перспективи подальших досліджень

Напрямами подальших досліджень є:

- 1) удосконалення методики відображення економіко-правових об'єктів у системі позабалансових рахунків;
- 2) розроблення процедур позабалансового обліку запропонованих показників.

1. *Економіка підприємства: [навч. посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації]* / Бойчик І.М., Харів П.С., Хопчан М.І., Піча Ю.В. – [Друге видання, виправлене і доповнене] – К.: “Каравела”, Львів: “Новий світ -2000”, 2001. – 298 с.

2. *Колос Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави* / Богдан Колос. – Львів: Ініціатива, 2004. – 980 с.

3. *Мех Я.В. Інформаційне забезпечення управління внутрішніми резервами підприємства (методологія і організація)* / Ярослав Васильович Мех. – Тернопіль: Синтез-Поліграф, 2003. – 340 с.

4. *Берсуцький Я.Г. Информационная система управления предприятием* / Яков Григорьевич Берсуцкий. – К.: Наукова думка, 1986. – 168 с.

5. *Соколов Я.В. Бухгалтерский учет как источник данных для принятия управленческих решений* / Я.В. Соколов // Вестник СПбГУ. Сер. 5, 2003. Вып. 1 (№ 5)

6. *Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: [навч. посіб.]* / Василь Васильович Сопко. – К.: КНЕУ, 2006. – 526 с.

7. *Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою: [Монографія]* / Володимир Олександрович Шевчук. – К.: Киев.держ.торг.-екон.ун-т, – 1998. – 371 с.

8. *Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: [навч. посібник]* / Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 187 с.

9. *Федорова Г.В. Информационные технологии бухгалтерского учета, анализа и аудита* / Галина Владимировна Федорова. – М.: Омега-Л, 2004. – 304 с.

10. *Глумачний словник української мови* / Уклад.: Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Харків: Синтекс, 2005. – 672 с.

11. *Грэй, Сидней Дж. Финансовый учет: Глобальный подход: [учеб.-метод. пособие: пер. с англ]* / Сидней Дж. Грэй, Белверд Е. Нидлз. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 614 с.

12. *Шквір В.Д. Інформаційні системи і технології в обліку* / В.Д. Шквір, А.Г. Загородній, О.С. Височан. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2003. – 268 с.

13. *Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. Т. 1* / Игорь Александрович Бланк. – К.: Ника-Центр “Эльга”, 2000. – 590 с.

14. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]* / Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

15. *Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс]* / Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 від 31.03.99 № 87. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0391-99>.